

CARTEA A IV-A

Despre moștenire și liberalități

Bibliografie generală: Dimitrie Alexandrescu, *Explicațiunea teoretică și practică a dreptului civil român, tomul III, partea a II-a (Succesiunile ab intestat)*. Art. 644-799, Ed. Ateliere Grafice Socec&Co, 1912; Dimitrie Alexandrescu, *Explicațiunea teoretică și practică a dreptului civil român, tomul IV, partea a I-a (Donațiunile între vii)*. Art. 800-802, 806-855, 932-941, Ed. Ateliere Grafice Socec&Co, 1913; Dimitrie Alexandrescu, *Explicațiunea teoretică și practică a dreptului civil român, tomul IV, partea a II-a (Testamentele)*. Art. 856-931, Ed. Ateliere Grafice Socec&Co, 1914; Dan Chirică, *Tratat de drept civil. Succesiunile și liberalitățile*, Ed. C.H. Beck, București, 2014; Francisc Deak, Romeo Popescu, *Tratat de drept succesoral, vol. I, Moștenirea legală*, ed. IV-a, actualizată și completată, Ed. Universul Juridic, București, 2019; Francisc Deak, Romeo Popescu, *Tratat de drept succesoral, vol. II, Moștenirea testamentară*, ed. IV-a, actualizată și completată, Ed. Universul Juridic, București, 2019; Francisc Deak, Romeo Popescu, *Tratat de drept succesoral, vol. III, Transmisiunea și partajul moștenirii*, ed. IV-a, actualizată și completată, Ed. Universul Juridic, București, 2019; Ion Dogaru, Vasile Stănescu, Maria Marieta Soreată (coord.), *Bazele dreptului civil, vol. IV, Succesiuni*, Ed. C.H. Beck, București, 2009; Mihail Eliescu, *Moștenirea și devoluțiunea ei în dreptul Republicii Socialiste România*, Ed. Academiei R.S.R., 1966; Mihail Eliescu, *Transmisiunea și împărțea moștenirii în dreptul Republicii Socialiste România*, Ed. Academiei R.S.R., București, 1966; Gabriela Cristina Frențiu, *Comentariile Codului civil. Liberalitățile, testamentul. Rezerva succesorală. Reducțiunea liberalităților excesive*, Ed. Hamangiu, București, 2013; József Kocsis, Paul Vasilescu, *Drept civil. Succesiuni*, Ed. Hamangiu, București, 2016; Victor Marcusohn, *Drept civil. Succesiuni*, Ed. Universul Juridic, București, 2020; Daniela Negrilă, *Testamentul în noul Cod civil. Studii teoretice și practice*, Ed. Universul Juridic, București, 2013; Daniela Negrilă, *Moștenirea în Codul civil. Studii teoretice și practice*, ed. a III-a, revăzută și completată, cuprinzând regulile stabilirii rezervei celor îndreptățiți și modalitatea practică de efectuare a reducăunii, Ed. Universul Juridic, București, 2018; Ioan Popa, *Drept civil. Moșteniri și liberalități*, Ed. Universul Juridic, București, 2013; Doru Trăilă, *Acțiuni civile în materie succesorală*, Ed. C.H. Beck, București, 2015; Marilena Uliescu (coord.), *Noul Cod civil. Studii și comentarii, vol. II, Cartea a III-a și a IV-a (art. 535-1.163)*, Ed. Universul Juridic, București, 2013.

TITLUL I

Dispoziții referitoare la moștenire în general

CAPITOLUL I

Dispoziții generale

Art. 953. Noțiune

Moștenirea este transmiterea patrimoniului unei persoane fizice decedate către una sau mai multe persoane în ființă.

Art. 91 LPA – Moștenirile deschise înainte de intrarea în vigoare a Codului civil sunt supuse legii în vigoare la data deschiderii moștenirii.

Bibliografie: Corneliu Bîrsan, *Convenția europeană a drepturilor omului și dreptul succesoral*, în RRDP nr. 5/2015, pp. 10-27; Vlad Teodor Florea, *Unele considerații privind moștenirea drepturilor de creație intelectuală*, în RRDP nr. 3/2014, pp. 87-101; Gabriela Cristina Frențiu, *Probleme privind regimul succesoral în cazul decedului unui asociat al societății cu răspundere limitată*, în Dreptul nr. 3/2013, pp. 230-238; Liviu Harosa, *Succesiunea, mijloc de dobândire a bunurilor temporare*, în RRDP nr. 5/2009, pp. 56-75; Ilioaara Genoiu, *Unele posibile soluții pentru conflictele de legi în timp care pot fi întâlnite în materie succesorală după intrarea în vigoare a noului Cod civil și a Legii de punere*

în aplicare a acestui cod, în Dreptul nr. 8/2015, pp. 28-37; Titu Ionașcu, *Interferența dreptului succesiunilor cu dreptul contractelor*, în Analele Universității „Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, Serie Științe Juridice, nr. 2/2017, pp. 19-28; Codrin Macovei, Mirela Carmen Dobrîlă, *Caracterele juridice ale transmisiunii moștenirii*, în Analele Științifice ale Universității Alexandru Ioan Cuza din Iași, seria Științe Juridice, vol. XLIII/2017, nr. 1, pp. 21-50; Cristina Nicolescu, *Corrélations entre les règles spécifiques des régimes matrimoniaux et celles de droit successoral dans le système du code civil roumain*, în SUBB nr. 2/2013, pp. 7-24; Bogdan Pătrașcu, Ilioara Genoiu, *Moștenirea și felurile ei*, în Marilena Uliescu (coord.), *Noul Cod civil. Studii și comentarii*, vol. II, cit. supra, p. 568 și urm.; Bogdan Pătrașcu, Ilioara Genoiu, *Abordarea dreptului la moștenire din perspectivă constituțională*, în Dreptul nr. 3/2017, pp. 83-94; Bogdan Pătrașcu, Ilioara Genoiu, *Câteva aspecte de interes în legătură cu transmisiunea succesorală*, în Dreptul nr. 11/2019, pp. 28-43; Doru Trăilă, Mircea Dub, *Secretul bancar în relația dintre moștenitorii titularului de cont și instituția de credit*, în AUB nr. 1/2018, pp. 121-130; Doru Trăilă, *La discrimination concernant les droits successoraux dans la jurisprudence de la Cour EDH*, în Noua revistă de drepturile omului nr. 4/2020, pp. 9-20; Doru Trăilă, *Protecția drepturilor succesoriale în dreptul românesc și în dreptul francez, în raport cu Convenția EDH*, în PS nr. 8/2021.

◆ DOCTRINĂ

1. „Textul art. 91 din Legea nr. 71/2011 este aplicabil și în materia moștenirii testamentare, întrucât nu distinge, astfel că legea în vigoare la data deschiderii moștenirii se va aplica și în cazul când succesiunea se deferă prin testament (de exemplu, în privința executării dispozițiilor testamentare, a exheredării, a modului de calcul al rezervei succesoriale, a reducăunii liberalităților excesive etc.). Considerăm că de la această regulă există o singură excepție, în cazul condițiilor de validitate a testamentului, în privința cărora urmează să se aplice legea în vigoare la data încheierii lui (potrivit art. 3 din Legea nr. 71/2011), chiar dacă decesul testatorului s-a produs după data intrării în vigoare a noului Cod civil”. [M.S. Croitoru, *Aplicarea legii civile în timp din perspectiva noului Cod civil*, în RRDP nr. 6/2011, pp. 62-63].

2. „Definiția dată de art. 953 C. civ. are, de această dată, meritul de a preciza că dobânditorii moștenirii sunt «persoane în ființă». Se preferă această noțiune celei de «persoane în viață», folosită de către doctrină anterior intrării în vigoare a Codului civil. «Persoane în ființă» reprezintă o noțiune mai largă, îngăduind cuprinderea și a moștenitorilor persoane juridice. Într-adevăr, pe lângă persoanele fizice, dobânditori ai moștenirii pot fi și subiectele colective de drept. De regulă, acestea pot fi moștenitori testamentari, legatari, iar, ca excepție, și moștenitori legali. Avem în vedere, din această din urmă perspectivă, titularii moștenirii vacante (comuna, orașul sau, după caz, municipiul în a cărui rază teritorială se aflau bunurile la data deschiderii moștenirii) și statul, acesta în condițiile și cu privire la bunurile precizate în art. 553 alin. (2) și (3) C. civ.”. [B. Pătrașcu, I. Genoiu, *Abordarea dreptului la moștenire din perspectivă constituțională*, cit. supra, p. 84].

JURISPRUDENȚĂ

HOTĂRĂRI CEDO

Sfera dreptului la viață privată. Limitele de acțiune ale Statului. Curtea reamintește încă de la început că viața de familie nu cuprinde numai relații cu caracter social, moral sau cultural, de exemplu în sfera educației copiilor; ea înglobează și interese materiale, astfel cum o arată în special pensiile alimentare și locul atribuit rezervei ereditare în ordinea juridică internă a majorității statelor contractante. Pe de altă parte, Curtea a afirmat deja că domeniul succesiunilor și al liberalităților între rude apropiate apare ca strâns legat de viața de familie (*Marckx c. Belgiei*, Hotărârea din 13 iunie 1979, seria A nr. 31, pp. 23 și 24, § 52, și *Pla și*

Puncernau c. Andorrei, nr. 69.498/01, § 26, CEDO 2004-VIII). Drepturile succesoriale constituie, așadar, un element al vieții de familie ce nu poate fi neglijat. Curtea reamintește că art. 8 din Convenție nu impune totuși recunoașterea unui drept general la liberalități sau la o anumită parte din succesiunea autorilor persoanei ori chiar a altor membri din familia sa; și în materie patrimonială, acest articol lasă, în principiu, statelor contractante dreptul de a alege mijloacele menite să permită fiecăruia să aibă o viață de familie normală, iar acest drept nu este indispensabil în căutarea acesteia. Curtea observă în continuare că această cauză se referă la un litigiu succesoral între două persoane private. Cauza ar putea fi analizată din

perspectiva unei ingerințe a instanțelor naționale în respectarea vieții de familie a reclamantului, dacă interpretarea dată de acestea prevederilor legale aplicabile ar trebui considerată ca și cum ar încălca art. 8 din Convenție, sau din perspectiva omisiunii instanțelor, în raporturi dintre persoane private, de a-și respecta obligațiile pozitive ce decurg din art. 8 și care vizează adoptarea de măsuri eficiente, rezonabile și adecvate pentru protejarea dreptului la viața de familie a reclamantului în aplicarea prevederilor legale respective [Schaefer c. Germaniei (dec.) nr. 14.379/03, 4 septembrie 2007]. Curtea poate totuși să lase deschisă această chestiune. Indiferent dacă abordăm cauza din perspectiva unei obligații pozitive, în sarcina statului, de a adopta măsuri rezonabile și adecvate pentru a proteja drepturile de care reclamantul beneficiază conform par. 1 al art. 8, sau din perspectiva unei ingerințe a unei autorități publice ce trebuie justificată conform par. 2, principiile aplicabile sunt destul de asemănătoare. În cele două cazuri, trebuie ținut cont de justul echilibru ce trebuie păstrat între interesele concurente ale individului și ale societății în ansamblul ei; de asemenea, în cele două cazuri, statul se bucură de o anumită marjă de apreciere pentru a stabili prevederile ce trebuie adoptate pentru a asigura respectarea Convenției. În plus, chiar și în cazul obligațiilor pozitive ce rezultă din par. 1, obiectivele enumerate la par. 2 pot juca un anumit rol în căutarea echilibrului dorit (Powell și Rayner c. Regatului Unit, 21 februarie 1990, § 41, seria A nr. 172, López Ostra c. Spaniei, 9 decembrie 1994, § 51, seria A nr. 303-C, și Hatton și alții c. Regatului Unit [MC], nr. 36.022/97, § 98, CEDO 2003-VIII). [CEDO, Velcea și Mazăre c. României, hotărârea din 1 decembrie 2009, cererea nr. 64.301/01, publicată în M. Of. nr. 373 din 7 iunie 2010].

DECIZII ALE CURȚII CONSTITUȚIONALE

Dreptul la moștenire. Componente. Curtea reține că dreptul la moștenire implică îndeplinirea a trei condiții, și anume: capacitate succesorală, vocație succesorală și pe aceea de a nu fi nedemn, astfel încât existența unei cauze de nedemnită în *personam* antrenează pierderea dreptului la moștenire [dec. nr. 530 din 13 octombrie 2005, publicată în M. Of. nr. 1040 din 23 noiembrie 2005]. În sensul celor arătate, art. 957 alin. (1) C. civ. prevede că o persoană poate moșteni doar dacă există la momentul deschiderii succesiunii, așadar, are capacitatea de a moșteni. Totodată, nedemnul este înlăturat de la dreptul de a moșteni [art. 958-960 C. civ.], cu excepția situației în care efectele nedemnității au fost înlăturate [art. 961]. Pentru a putea moșteni, o persoană trebuie să aibă calitatea cerută de lege sau să fi fost desemnată de către

defunct prin testament [art. 962]. Astfel, indiferent că este vorba de o moștenire legală sau testamentară, aceste condiții generale ale dreptului de a moșteni trebuie să fie întrunite. În cazul moștenirii legale, art. 964 alin. (1) C. civ. stabilește că rudele defunctului vin la moștenire în următoarea ordine: a) clasa întâi: descendenții; b) clasa a doua: ascendenții privilegiați și colaterali privilegiați; c) clasa a treia: ascendenții ordinari; d) clasa a patra: colaterali ordinari. În legătură cu aceste clase, alin. (3) stabilește principiul proximității gradului de rudenie între moștenitorii din aceeași clasă, stabilind o regulă de drept conform căreia, în cadrul aceleiași clase de moștenitori legali, rudele de grad mai apropiat cu defunctul înlătură de la moștenire rudele de grad mai îndepărtat. Astfel, vocația concretă de moștenire depinde de apropierea gradului de rudenie față de cel care lasă moștenirea. Se mai reține că art. 983 alin. (3) C. civ. este o aplicație a art. 964 alin. (3) în privința clasei a patra de moștenitori și că regula proximității gradului de rudenie a fost consacrată și de Codul civil din 1864. De la principiul proximității gradului de rudenie între moștenitorii din aceeași clasă există două excepții, și anume situația clasei a doua de moștenitori [părinții defunctului neînlăturând de la moștenire frații/surorile defunctului] și reprezentarea succesorală [rudele de grad mai apropiat al defunctului vin la moștenire împreună cu rudele de grad mai îndepărtat]. Reprezentarea succesorală este admisă în linie dreaptă descendentă, precum și în favoarea copiilor și descendenților fraților și surorilor ce fac parte din ordinul colateralilor privilegiați. Beneficiul reprezentării este refuzat ascendenților, fie ei chiar privilegiați, precum și colateralilor ordinari [dec. nr. 185 din 2 martie 2006, publicată în M. Of. nr. 293 din 31 martie 2006]. Prin urmare, de principiu, în cazul moștenirii legale trebuie determinată în primă fază îndeplinirea condițiilor generale ale dreptului de a moșteni: capacitatea de a moșteni, nedemnită și vocația la moștenire. Ulterior, concretizarea vocației succesorală se obține prin aplicarea regulilor devoluțiunii legale, și anume a celor specifice prevăzute de art. 964 C. civ., care stabilește principiile generale ale devoluțiunii legale a moștenirii, iar unul dintre acestea fiind cel al proximității gradului de rudenie între moștenitorii din aceeași clasă. Reglementarea acestei reguli de drept are la bază două elemente, unul subiectiv și altul obiectiv, și anume prezumarea faptului că sentimentul real de afecțiune față de defunct este mai puternic în funcție de gradul proxim de rudenie, respectiv obligația statului de a stabili un criteriu de ordonare în materia dreptului succesoral pentru a evita atât insecuritatea juridică generată de dezbateră succesiunii la un număr incert de rude de până la gradul al patrulea, cât și fărâmițarea accentuată a

masei succesorală la un număr nedefinit de persoane. În consecință, principiul edictat este o expresie atât a dreptului la moștenire, cât și a securității juridice. În lipsa unei asemenea reguli s-ar ajunge la situația împărțirii moștenirii *per capita* indiferent de gradul de rudenie cu defunctul în interiorul clasei respective. Rezultă că vocația concretă de moștenire ar avea-o în nume propriu și în mod egal orice rudă de până la gradul al patrulea din interiorul clasei; o asemenea orientare nu ar mai ține cont de un element esențial al dreptului la moștenire, respectiv legătura de sânge cât mai apropiată de defunct. Mai mult, ar produce și o insecuritate juridică crescândă, din moment ce un număr mare/nedefinit de persoane ar veni la moștenire – mai ales în ipoteza clasei a patra de moștenitori. Principiul egalității în drepturi presupune instituirea unui tratament egal pentru situații care, în funcție de scopul urmărit, nu sunt diferite (Decizia Plenului Curții Constituționale nr. 1 din 8 februarie 1994, publicată în M. Of. nr. 69 din 16 martie 1994). De asemenea, potrivit jurisprudenței constante a Curții Constituționale, situațiile în care se află anumite categorii de persoane trebuie să difere în esență pentru a se justifica deosebirea de tratament juridic, iar această deosebire de tratament trebuie să se bazeze pe un criteriu obiectiv și rațional (a se vedea, în acest sens, cu titlu exemplificativ, dec. nr. 86 din 27 februarie 2003, publicată în M. Of. nr. 207 din 31 martie 2003, dec. nr. 476 din 8 iunie 2006, publicată în M. Of. nr. 599 din 11 iulie 2006, dec. nr. 573 din 3 mai 2011, publicată în M. Of. nr. 363 din 25 mai 2011, sau dec. nr. 366 din 25 iunie 2014, publicată în M. Of. nr. 644 din 2 septembrie 2014). Având în vedere cele expuse, Curtea constată că vocația concretă de moștenire, determinată în funcție de principiul proximității gradelor de rudenie, nu încalcă dreptul la moștenire a rudelor mai îndepărtate, fiind evident că rudele mai apropiate sunt într-o situație juridică distinctă față de acestea. Prin urmare, folosind acest criteriu – proximitatea gradului de rudenie –, legiuitorul justifică în mod obiectiv și rațional tratamentul juridic diferit atribuit celor două categorii de persoane din perspectiva dreptului la moștenire. Așadar, Curtea reține că nu există o discriminare a rudelor de gradul al patrulea din clasa a patra de moștenitori în raport cu cele de gradul al treilea din aceeași clasă. Totodată, principiul proximității gradelor de rudenie nu generează discriminare între descendenții colateralilor ordinari în viață, care profită de fructele unei succesiuni, și descendenții colateralilor ordinari decedați, care nu pot profita de fructele aceleiași succesiuni pentru că se folosesc termeni care nu suportă comparație. Colateralul ordinar de gradul al treilea în viață la momentul deschiderii moștenirii este cel ce profită de fructele succesiunii

defunctului. Descendentul colateralului ordinar în viață de gradul al treilea moștenește pe colateralul ordinar în calitate de fiu/fică în cadrul clasei întâi de moștenitori, și nu pe defunct, față de care este rudă de gradul al patrulea în cadrul clasei a patra de moștenitori. El nu are un drept propriu la moștenirea defunctului dacă este în viață ascendentul său, rudă de gradul al treilea cu defunctul. Mai mult, colateralii ordinari decedați nu au capacitatea de a moșteni, astfel că descendenții lor nu pot fi în aceeași situație juridică cu colateralul ordinar în viață sau cu descendentul colateralului ordinar în viață. Așadar, colateralul ordinar de grad al treilea în viață și descendentul acestuia nu sunt în aceeași situație juridică nici cu colateralul ordinar de gradul al treilea decedat și nici cu descendentul acestuia. Prin urmare, termenii de comparație folosiți de autorii excepției de neconstituționalitate nu sunt adecvați pentru a demonstra existența unei situații de discriminare. Rezultă că art. 964 alin. (3) și art. 983 alin. (3) C. civ. nu încalcă art. 16 din Constituție. Cu privire la invocarea art. 16 din Constituție și prin prisma existenței unei discriminări privind dreptul de a veni la moștenire prin reprezentare succesorală între descendenții copiilor defunctului și descendenții fraților sau surorilor defunctului, pe de o parte, și celelalte clase de moștenitori, pe de altă parte, se constată că reprezentarea succesorală este un beneficiu al legii de strictă interpretare, care are drept efect general împărțirea pe tulpini a moștenirii în cadrul claselor întâi și a doua. Această excepție este justificată de evitarea unor situații injuste ce pot apărea în cazul unor decese intervenite într-o succesiune temporală imprevizibilă [decesul copiilor înaintea părinților sau decesul unui/unei frate/surori al/a defunctului înaintea celuilalt frate/celeilalte surori] și de necesitatea îndeplinirii unor obligații de familie față de descendenții apreciați în funcție de liniile de descendență. Cu alte cuvinte, reprezentarea succesorală asigură dreptul de moștenire al descendenților defunctului, precum și al colateralilor privilegiați, adică persoanelor aflate în mediul afectiv și relațional cel mai apropiat defunctului. Contactul și relațiile directe și nemijlocite dintre aceștia reprezintă motivele care au determinat legiuitorul să circumscrie instituția reprezentării numai acestei situații speciale. Elementul central se referă la viața de familie pe care a avut-o *de cuius* cu descendenții, frații și surorile sale, și anume s-a născut și a evoluat în cadrul unei vieți de familie prestabilite în jurul părinților/fraților și surorilor, iar ulterior a stabilit el însuși o viață de familie cu descendenții săi – fii, nepoți, strănepoți etc. Cele expuse mai sus constituie motive suficiente care să demonstreze caracterul de excepție al reprezentării succesorală în raport cu principiul proximității gradului de

rudenie. Rațiunile înfățișate nu permit extinderea sa la ascendenții ordinari sau la colaterali ordinari, astfel că descendenții colateralului ordinar de gradul al treilea decedat nu pot veni în reprezentarea acestuia în concurs cu colateralul ordinar de gradul al treilea în viață. Prin urmare, nu se poate susține că ar exista o discriminare între descendenții copiilor defunctului și descendenții fraților sau surorilor defunctului din cadrul claselor întâi și a doua, pe de o parte, și celelalte clase de moștenitori, pe de altă parte, acestea fiind *ab initio* în situații juridice diferite. Rezultă că art. 966 C. civ. nu încalcă art. 16 din Constituție. Cu privire la pretinsa încălcare a dreptului la moștenire, Curtea constată că acesta presupune o reglementare inerentă din partea statului, neputându-se exercita oricum și în orice condiții. În acest sens, statul nu numai că are posibilitatea, dar și obligația să reglementeze condițiile generale ale dreptului de a moșteni, precum și să stabilească regulile privitoare la moștenirea legală și testamentară pentru a permite transmiterea patrimoniului defunctului. Prin urmare, moștenirea legală, prin chiar denumirea sa, denotă o activitate normativă a statului de natură a crea un sistem de referință prin mijlocirea căruia să se realizeze transmiterea patrimoniului defunctului către rudele sale apropiate, valorizându-se, astfel, ca element intrinsec al procedurii succesorală, gradul de rudenie. Astfel, în cazul moștenirii legale, statul trebuie să creeze formele cele mai adecvate de transmitere a patrimoniului succesoral către persoanele apropiate defunctului prin reglementarea gradelor de rudenie, a claselor de moștenitori și a altor mecanisme juridice [proximitatea gradului de rudenie, reprezentarea succesorală, reducțiunea liberalităților excesive, rezerva succesorală, cotitatea disponibilă] care să asigure corectitudinea, justețea și echitatea procedurii succesorală. În consecință, faptul că în cadrul clasei a patra de moștenitori își găsește aplicabilitatea principiul proximității gradului de rudenie, iar o rudă de gradul al treilea înlătură de la moștenire o rudă de gradul al patrulea nu reprezintă decât o aplicație a dreptului la moștenire a acestei categorii de persoane. Mai mult, persoana dată face parte în raport cu defunctul din clasa a patra de moștenitori, fiind, așadar, ultima rudă cu vocație succesorală înaintea statului, astfel că i se aplică regulile specifice situației sale; în schimb, aceeași persoană în raport cu o rudă decedată de gradul întâi face parte din clasa întâi de moștenitori, caz în care i se aplică alte reguli, inclusiv cele referitoare la reprezentarea succesorală/cotitatea disponibilă etc. Prin urmare, dreptul la moștenire legală a persoanei cunoaște o necesară modulare în funcție de relația de rudenie între defunct și potențialul moștenitor. [CCR, dec. nr. 5/2021, M. Of. nr. 287 din 22 martie 2021].

DECIZII DE SPEȚĂ

1. Aplicare în timp a dispozițiilor noului Cod civil. 1) Potrivit art. 91 din Legea nr. 71/2011 de punere în aplicare a noului Cod civil, moștenirile deschise înainte de intrarea în vigoare a Codului civil sunt supuse legii în vigoare la data deschiderii moștenirii. De asemenea, conform art. 954 NCC, moștenirea unei persoane se deschide în momentul decesului acesteia. Prin urmare, din interpretarea coroborată a dispozițiilor legale mai sus menționate rezultă că dispozițiile noului Cod civil vor fi aplicabile doar în cazul decesului defunctului intervenit după data de 1 octombrie 2011 – data intrării în vigoare a noului Cod civil. *Per a contrario*, dacă data decesului defunctului este anterioară datei de 1 octombrie 2011, vor fi aplicabile regulile ce reglementează regimul juridic al moștenirii prevăzute de Codul civil 1864. [T. Argeș, s. civ., dec. nr. 27/2013, nepublicată].

2) Tribunalul reține că, având în vedere dispozițiile art. 91 din Legea nr. 71/2011, conform cărora moștenirile deschise înainte de intrarea în vigoare a Codului civil sunt supuse legii în vigoare la data deschiderii moștenirii și faptul că art. 651 din vechiul C. civ. și art. 954 C. civ. prevăd că moștenirea se deschide în momentul decesului persoanei, succesiunii defunctului C.F., decedat la data de 16 ianuarie 2005, i se va aplica vechiul Cod civil, în vigoare la acea dată. [T. Ilfov, s. civ., dec. nr. 838/2020 (definitivă), <https://rejust.ro/juris/96348ddd>].

2. Transmiterea moștenirii. 1) Moștenirea se transmite la succesori în puterea legii din momentul în care defunctul a încetat din viață fără a fi nevoie de vreo manifestare de voință din partea moștenitorilor. Așadar, întrucât bunul imobil se afla în patrimoniul defunctei la momentul decesului acesteia, în mod corect instanțele anterioare au reținut că acesta face parte din masa succesorală. Faptul că ulterior a fost înstrăinat unui terț atrage incidența altor dispoziții legale, iar nu excluderea sa din masa succesorală. [C.A. Ploiești, s. civ., dec. nr. 389/2008, www.portal.just.ro].

2) Transmisiunea patrimoniului celui care decedează se realizează fără manifestarea de voință a moștenitorilor, adică operează de drept din clipa morții persoanei care lasă succesiunea și indiferent dacă moștenirea este legală sau testamentară. Faptul că de la data deschiderii succesiunii și până la exercitarea dreptului de opțiune succesorală trece un timp mai îndelungat sau mai scurt nu produce consecințe importante asupra transmiterii patrimoniului succesoral. Cel chemat la moștenire în temeiul legii sau al voinței defunctului poate accepta moștenirea sau poate renunța la ea [art. 685 vechiul C. civ. și art. 1.100 alin. (1) C. civ. și art. 1.106 C. civ.]. Astfel persoanele cu vocație generală la dobândirea

patrimoniului succesoral (succesibili) își pot exercita dreptul de opțiune succesorală, alegând între două posibilități: să accepte moștenirea sau să renunțe la moștenire, dreptul de opțiune succesorală fiind un drept subiectiv al moștenitorilor cu vocație succesorală din momentul deschiderii succesiunii. Dreptul de opțiune succesorală se exercită prin intermediul actului juridic de opțiune succesorală, acesta reprezentând manifestarea de voință prin care titularul dreptului subiectiv de opțiune succesorală are posibilitatea de alege între a accepta sau a renunța la moștenire. Acest drept se exercită în termen de șase luni de la data deschiderii succesiunii pentru succesiunile deschise înainte de intrarea în vigoare a noului cod civil [art. 700 alin. (1) vechiul C. civ.] și în termen de un dan de la data deschiderii succesiunii pentru cele deschise după intrarea în vigoare a noului Cod civil [art. 1.103 alin. (1) C. civ.]. Acceptarea moștenirii este actul unilateral de voință prin care succesibilul își însușește calitatea de moștenitor al defunctului. Aceasta poate fi expresă când succesibilul își însușește explicit titlul sau calitatea de moștenitor printr-un înscris autentic sau sub semnătură privată [art. 689 vechiul C. civ. și art. 1.108 alin. (2) C. civ.] sau tacită când succesibilul a făcut un act sau fapt pe care nu ar putea să îl facă decât în calitate de moștenitor [art. 689 din vechiul C. civ. și art. 1.108 alin. (3) C. civ.]. Esența acceptării tacite o constituie manifestarea intenției neîndoielnice de a accepta moștenirea prin acte juridice săvârșite de moștenitor ce pot privi atât bunuri succesoriale singulare, cât și bunuri succesoriale ca universalitate. Când un asemenea act este echivoc, fiind în măsură să primească și o altă interpretare, el nu mai are valoare de acceptare tacită. [Jud. Slatina, sent. civ. nr. 4843/2020, definitivă prin respingerea apelului prin dec. nr. 908/2021 a T. Olt, www.rolii.ro].

3. Distincția între moștenitorii legali/testamentari și persoanele care pot solicita stabilirea dreptului de proprietate cu privire la imobilele naționalizate. Jurisprudența structurată a instanțelor civile a disociat încă din etapa de debut a aplicării Legii nr. 10/2001 între calitatea de moștenitori legali ori testamentari ai unei persoane și respectiv calitatea de persoane îndreptățite la măsuri reparatorii, arătându-se că nu este relevant faptul că s-a stabilit – în procedurile de drept comun în materie succesorală – existența și întinderea dreptului unui moștenitor ca efect al deschiderii succesiunii, cât depunerea notificării de către acela care acționează în acest sens. Nu existența actelor de stare civilă și a hotărârilor judecătorești dispuse în dreptul comun succesoral, corelate cu titlul din 1925, dau imaginea corectă a unei preluări abuzive în perioada de referință a Legii nr. 10/2001. Astfel cum a arătat apelanta,

reclamantii erau obligați să facă dovada preluării abuzive pe numele autorului lor, a menționării bunului în patrimoniul acestuia în registrele matricole de după 1936 și nu doar să pretindă aplicarea unei prezumții care nu își găsește suportul legal în textul art. 24 din Legea nr. 10/2001. În esență, intimații au solicitat să se prezume că, dacă autorul lor a cumpărat terenul în anul 1924 și dacă pe respectivul teren, începând cu anul 1960, au început să se edifice obiective industriale, statul a realizat o preluare abuzivă pe numele autorului lor – or, după cum s-a arătat în precedent, probele converg spre o altă concluzie, contrară acestui silogism. Tribunalul Constanța a stabilit deci greșit că reclamantii au un drept la despăgubire în condițiile legii speciale, iar trimiterile la statuările Curții Europene se dovedesc a fi superflue, fiindcă încălcarea art. 1 din Protocolul 1 al Convenției se constată după ce reclamantului i se confirmă judecătorește dreptul subiectiv, iar nu în demersul recunoașterii existenței lui. [C.A. Constanța, s. I civ., dec. nr. 96/2021, în CACDR 2022, I-II, pp. 2 și urm.].

4. Necesitatea dovedirii dreptului de proprietate al defunctului cu privire la bunurile succesoriale. 1) Dispozițiile art. 644 și art. 645 vechiul C. civ. (în vigoare la momentul deschiderii succesiunii defunctului) prevedeau că proprietatea bunurilor se dobândește și se transmite prin succesiune, prin legate, prin convenție, prin tradițiune, prin accesiune sau incorporațiune, prin prescripție, prin lege și prin ocupațiune. Prin urmare, proprietatea nu se poate dobândi în nicio altă modalitate, cu excepția celor prevăzute de lege. În analiza normelor legale anterior citate trebuie făcută distincția între modurile originare de dobândire a proprietății și modurile derivate. Modurile originare sunt acele mijloace juridice de dobândire a dreptului de proprietate care nu implică o transmisiune juridică a acestui drept de la o persoană la alta, dreptul născându-se direct în patrimoniul titularului. Fac parte din această categorie accesiunea, uzucapiunea, posesia de bună-credință în cazul bunurilor mobile și al fructelor și ocupațiunea. Modurile derivate sunt mijloacele juridice de dobândire a dreptului de proprietate care implică transmisiunea dreptului de la o persoană la alta. Se regăsesc aici convenția, tradițiunea, moștenirea legală și moștenirea testamentară. În timp ce în cazul modurilor originare dreptul de proprietate se naște direct în patrimoniul titularului, modurile derivate presupun cu necesitate două condiții cumulative: preexistența dreptului de proprietate născut într-un mod originar și transmiterea dreptului într-un alt patrimoniu. Aplicând această distincție la speța de față, rezultă că moștenirea legală conduce la dobândirea dreptului de proprietate doar dacă s-a făcut dovada existenței dreptului de proprietate

asupra bunului în patrimoniul defunctului. Cum apelanții nu au invocat și dovedit existența unui titlu de proprietate cu privire la imobilele în litigiu, în mod corect prima instanță nu le-a reținut la masa succesorală. [T. Olt, s. I civ., dec. nr. 908/2021, www.rolii.ro].

2) Deși s-a invocat uzucapiunea, ca mod de dobândire a proprietății asupra imobilelor ce fac obiectul masei de partaj, reclamanții nu au detaliat, așa cum li s-a pus în vedere, condițiile intervenirii uzucapiunii, nu au precizat pe numele cărei persoane operează uzucapiunea, a reclamanților sau a autorului acestora, detalii și precizări în lipsa cărora, instanța nu a putut face analiza incidenței acestei instituții de drept privind dobândirea proprietății asupra imobilelor, care reprezintă în mod indirect și o sancțiune a fostului proprietar care, prin pasivitatea lui, a făcut ca timp îndelungat bunul să se afle în posesia altei persoane, ce s-a comportat ca un adevărat proprietar. [Jud. Slatina, sent. civ. nr. 4843/2020, definitivă prin respingerea apelului prin dec. nr. 908/2021, www.rolii.ro].

5. Compunerea patrimoniului succesoral. Caracter divizibil. Excepție. În principiu, orice patrimoniu, inclusiv cel succesoral, este constituit din totalitatea drepturilor și obligațiilor unei persoane fizice sau juridice, privită ca o universalitate juridică, în care totalitatea drepturilor reprezintă activul, iar totalitatea obligațiilor reprezintă pasivul. Unicitatea patrimoniului, derivând din unicitatea titularului, nu exclude divizibilitatea sa în mai multe mase de drepturi și obligații, în cazul când acestea au un regim propriu. Divizibilitatea patrimoniului se poate regăsi și în situația în care dobânditorul, prin calitatea sa, nu are vocație la unele categorii (mase de bunuri), ca urmare a regimului juridic special, instituit în materie, cum este cazul fondului funciar. [TS, s. civ., dec. nr. 2812/1988, în RRD nr. 9-12/1989, p. 130, și în C. Turianu, *op. cit. III*, nr. 11, p. 121].

6. Locuri de înmormântare în cimitire. Concesionare. Caracterul dreptului obținut de concesionar. Transmiterea dreptului pe cale succesorală. Locurile de înmormântare din cimitirele proprietate de stat se concesionează prin acte administrative, titularul dobândind un drept real de folosință asupra locului de înmormântare pe durata concesiunii. Acest drept real de folosință este un element activ în patrimoniul persoanei titulare a concesiunii și nu poate trece în alt patrimoniu decât printr-unul dintre modurile de dobândire a proprietății, între care prin succesiune. Prin urmare, în caz de moarte a concesionarului, dreptul se transmite succesorilor săi. Aceasta implică însă existența calității de moștenitor, pe care nu o poate avea decât persoana cu vocație la succesiune și care acceptă succesiunea. Dacă această din urmă persoană nu acceptă moștenirea, ea nu are calitatea de moștenitor, și, în consecință,

nici posibilitatea legală de a dobândi vreun element din succesiune, cum este și dreptul de folosință asupra locurilor de înmormântare. [TS, s. civ., dec. nr. 1106/1980, în RRD nr. 1/1981, p. 65, și în C.S. Ricu, *op. cit.*, nr. 125, p. 135].

7. Repararea prejudiciului moral. Transmiterea dreptului la daune pe cale succesorală.

1) Dacă partea vătămată, care s-a constituit parte civilă, a decedat în cursul procesului penal, însă nu ca urmare a săvârșirii infracțiunii, iar în cauză a fost introdus succesorul acestuia, inculpații nu pot fi obligați să plătească succesorului părții civile daune morale, întrucât dreptul personal nepatrimonial este strâns legat de persoană și nu poate fi exercitat decât de titularul său. [Cas., s. civ. propr. int., dec. nr. 3258/2007, în Dreptul nr. 1/2008, p. 290].

2) Spre deosebire de situația reparației unui prejudiciu patrimonial, în care dreptul la acțiunea în daune poate fi transmis pe calea moștenirii legale sau testamentare, în ce privește dreptul rezultat din vătămrile aduse personalității morale, transmisibilitatea succesorală este, într-adevăr, mai greu de acceptat, dat fiind caracterul strict personal al dreptului la acțiune; atunci când *de cuius* nu a introdus acțiunea în daune în timpul vieții sale pare destul de nejustificat ca moștenitorii să poată pretinde, în profitul lor personal, prețul suferințelor fizice sau psihice îndurate de acesta. În caz de deces, se admite că se poate acorda persoanelor care au fost legate de victimă printr-o puternică afecțiune, denumite victime indirecte, o indemnizație, însă pentru propriile suferințe de natură psihică cauzate de pierderea acestuia. Jurisprudența mai recentă a Curții Europene a Drepturilor Omului pare a fi favorabilă moștenitorilor, e drept că în situația în care victima imediată a decedat în cursul procesului, după ce aceasta și-a exercitat dreptul la o despăgubire pentru prejudiciul de ordin moral. Astfel, în cauza *Lukanov c. Bulgariei* s-a arătat că «nu poate fi contestat faptul că, în urma decesului dlui. Lukanov, văduva sa și cei doi copii aveau calitatea de a continua reclamația, în numele său, iar Curtea nu găsește niciun motiv de a decide astfel». Aceleași rațiuni se regăsesc în ipoteza în care victima a fost împiedicată în timpul vieții de a acționa pentru repararea prejudiciului suferit. [T. București, s. a V-a civ., dec. nr. 1307/2006, în C. Nica, *op. cit. II*, nr. 41, p. 67].

Nota autorului: Pentru această problemă, a se vedea A. Paicu, *Dreptul moștenitorilor persoanei vătămate prin infracțiune de a pretinde daune morale, în Dreptul nr. 5/2001, p. 216, și în C. Nica, op. cit. II, nr. 45, p. 76.*

8. Operă literară. Realizarea unei opere derivate. Despăgubiri solicitate de moștenitorii autorului pentru încălcarea drepturilor morale. Condiția producerii prejudiciului moral în

persoana autorului. Potrivit art. 11 alin. (2) din Legea nr. 8/1996, după moartea autorului unei opere, se transmite moștenitorului doar exercițiul drepturilor prevăzute la art. 10 lit. a), b) și d) din lege. Succesorul nu devine prin moștenire autor al operei. Încălcarea acestor drepturi morale ale autorului trebuie verificate și după decesul său tot în legătură cu persoana acestuia. Astfel, „dreptul de a pretinde respectarea integrității operei și de a se opune oricărei modificări, precum și oricărei atingeri aduse operei, dacă prejudiciază onoarea sau reputația sa” prevăzut de art. 10 lit. b) din Legea nr. 8/1996, al cărui exercițiu se transmite succesorilor, impune verificarea condiției prejudicării onoarei sau reputației raportat la persoana autorului, iar nu a succesorului. Prin urmare, înlăturând obligația părților la plata daunelor morale cu motivarea că nu a fost dovedită existența unui prejudiciu moral în persoana reclamantelor moștenitoare în legătură cu pretinsa încălcare a drepturilor morale ale autorului lor, instanța de apel a interpretat eronat prevederile art. 11 alin. (2) și ale art. 10 lit. b) și d) din Legea nr. 8/1996. [ICCJ, s. I civ., dec. nr. 4247/2018, în BJCD 2018, p. 311 și urm.].

9. Notificare formulată de autorul decedat. Transmiterea dreptului subiectiv la restituirea imobilului. În cazul în care notificarea prevăzută de Legea nr. 10/2001 a fost formulată de autorul decedat, atunci, conform normelor legale referitoare la succesiune, dreptul subiectiv la restituirea în natură sau prin echivalent a imobilului pentru care s-a efectuat notificarea s-a transmis către moștenitorii legali și/sau testamentari, fiind inclus în masa succesorală de pe urma acestuia. În aceste condiții, transmiterea dreptului s-a făcut prin moștenire, nefiind necesar ca moștenitorii să formuleze noi notificări prin care să solicite restituirea imobilului. De altfel, în Legea nr. 10/2001 nu este prevăzută nicio dispoziție în acest sens, referitoare la impunerea formulării notificării sau însușirii acesteia prin comunicarea către unitatea deținatoare. [Cas., s. civ. propr. int., dec. nr. 5130/2007, în PR nr. 6/2008, p. 111].

10. Contract de vânzare-cumpărare încheiat în baza art. 9 din Legea nr. 112/1995. Decesul cumpărătorului înainte de încheierea contractului de vânzare-cumpărare. În cazul în care persoana îndreptățită a formulat cerere de achiziționare a unui imobil în temeiul art. 9 din Legea nr. 112/1995, cerere care a fost aprobată de către unitatea mandatară a vânzătorului, survenirea decesului solicitantului după acceptul unității mandatară, dar înainte de încheierea în scris a contractului de vânzare-cumpărare este lipsită de relevanță având în vedere principiul consensualismului actelor juridice, situație în care încheierea contractului de vânzare-cumpărare ca *negotium*

iuris se realizează la data acordului de voințe. În consecință, în patrimoniul succesoral se va afla și dreptul de proprietate asupra imobilului achiziționat în temeiul art. 9 din Legea nr. 112/1995. [C.A. București, s. civ., dec. nr. 319/2006, în A.P. Coman, *op. cit.*, nr. 15, p. 55].

11. Cetățean străin. Moștenitor al unui teren situat în România. Dezbaterea succesiunii anterior intrării în vigoare a Constituției revizuite. Inadmisibilitatea transformării dreptului de proprietate în drept de creanță și a dreptului de creanță în drept de proprietate. Caracterul juridic de transmisiune universală a moștenirii, prezintă numeroase excepții evidențiate ca atare de doctrină și de jurisprudență, printre care și interdicția prevăzută de art. 41 alin. (2) teza II-a din Constituția din anul 1991. În mod greșit au reținut instanțele de fond că deși textul art. 41 alin. (2) teza a II-a din Constituția din anul 1991 le-ar fi interzis cetățenilor străini să dobândească numai dreptul cetățeanului străin la dreptul de proprietate asupra terenurilor în materialitatea lor, nu însă și dreptul moștenitorului străin de a beneficia de echivalentul valoric al terenului, drept ce nu ar fi fost suprimat expres printr-o dispoziție constituțională, întrucât în patrimoniul defunctului la data decesului său nu a existat un drept de creanță „echivalent valoric al terenului”, ci un drept real de proprietate asupra acestui teren, care nu i s-a transmis reclamantului-moștenitor, din cauza interdicției constituționale. Valorificarea unui așa-zis „echivalent valoric al terenului”, reprezintă un drept de creanță, pentru care acțiunea în justiție se prescrie în termen de 3 ani, iar prescrierea dreptului la acțiune obligă instanța să o cerceteze din oficiu. [C.A. Cluj, s. I civ., dec. nr. 2835/2012, în BCA nr. 2/2012 (supliment online)].

Nota autorului: În opinia separată la respectiva decizie s-au reținut următoarele: „Prin această acțiune reclamantul tinde la remedierea nerespectării dreptului la moștenire, protejat de art. 1 par. 1 din Protocolul nr. 1 adițional la Convenția pentru apărarea Drepturilor Omului și Libertăților fundamentale. Potrivit dispozițiilor art. 13 din Convenția pentru apărarea Drepturilor Omului și Libertăților fundamentale, orice persoană ale cărei drepturi și libertăți recunoscute de prezenta convenție au fost încălcate, are dreptul să se adreseze efectiv unei instanțe naționale. Această dispoziție legală permite oricărei persoane care se pretinde victimă unei dispoziții a Convenției, posibilitatea de a sesiza instanța cu o acțiune prin care să se constate această violare a convenției, încetarea sa și repararea prejudiciului. În cazul de față statul trebuie să ofere moștenitorului legal un mijloc alternativ de a garanta dreptul de proprietate care-i derivă din dreptul de moștenire, acesta fiind chiar prezenta acțiune. Prin interdicția aplicată cetățe-

nilor străini de a dobândi terenul prin moștenire legală, s-a creat o diferență între moștenitori cetățeni români și cetățeni străini care nu are o justificare obiectivă și rezonabilă. De fapt, această neconcordanță între dispozițiile Constituției s-a remediat după revizuirea Constituției, în prezent și cetățenii străini pot să dobândească dreptul de proprietate asupra terenurilor lor prin moștenire. Însă pentru moștenirile deschise până în 2003 statul trebuie să asigure efectivitatea dreptului de proprietate decurgând din moștenirea legală, acordarea echivalentului valoric reprezentat de un alt teren, care poate fi dat în compensare, fiind o reparație echitabilă. Potrivit jurisprudenței CEDO, cauza *Prety c. Marea Britanie* 2002, diferența de tratament între persoanele aflate în situații identice sau comparabile este discriminatorie dacă nu are la bază o justificare obiectivă și rezonabilă, respectiv nu urmărește realizarea unui scop legitim sau a unui raport rezonabil de proporționalitate între mijloacele utilizate și scopul vizat. Construcția juridică a acțiunii cu care reclamantul a investit instanța este sui generis, însă este un remediu efectiv pentru Statul Român, pentru a evita prejudicierea reclamantului și respectarea concordanței între legislația internă și dispozițiile Convenției”.

12. Faptă ilicită cauzatoare de prejudicii ce constituie, în același timp, o infracțiune, dar și un delict civil. Decesul făptuitorului înainte de condamnarea penală. Transmiterea obligației de reparare a prejudiciului din patrimoniul autorului prin moștenire. Dacă inițial răspunderea civilă delictuală, ca sancțiune specifică dreptului civil, aplicată pentru săvârșirea faptei ilicite cauzatoare de prejudicii, a avut caracter de pedeapsă, ulterior aceasta s-a constituit ca o sancțiune de sine stătătoare, numai cu scop reparator. Având în vedere acest caracter reparator, răspunderea civilă delictuală este o sancțiune civilă, care se aplică nu atât în considerarea persoanei care a săvârșit fapta ilicită cauzatoare de prejudicii, cât în considerarea patrimoniului său. Prin urmare, existența răspunderii civile delictuale naște obligația de dezdăunare în patrimoniul persoanei care a săvârșit fapta ilicită cauzatoare de prejudicii și, chiar dacă, înainte de a se fi stabilit întinderea răspunderii, autorul prejudiciului a decedat, aceasta se transmite moștenitorilor săi, conform dispozițiilor art. 650 C. civ. 1864, în temeiul

legii sau prin testament. Aceasta deoarece transmiterea moștenirii este guvernată de principiul universalității, ce se referă la întreg patrimoniul persoanei decedate, adică totalitatea drepturilor și obligațiilor patrimoniale care au aparținut defunctului. Așadar, se transmit atât activul, cât și pasivul moștenirii, conform art. 774 coroborat cu art. 777 C. civ. 1864, potrivit cărora coerezii contribuie la plata datoriilor și sarcinilor succesiunii, fiecare în proporție cu ce ia, respectiv coerezii plătesc datoriile și sarcinile succesiunii, fiecare în proporție cu partea sa ereditară. Transmisivitatea activului și pasivului succesoral operează de drept, de la defunct la succesorii săi, de la data deschiderii succesiunii (care este momentul încetării din viață a celui care lasă moștenirea), iar în pasivul succesoral lăsat de defunct intră sarcinile moștenirii și obligațiile patrimoniale ale acestuia, indiferent de izvorul lor (ca urmare a săvârșirii de către defunct a unor fapte ilicite sau prin încheierea unor contracte ce nu au caracter *intuitu personae*), delictive, cvasidelictive, contracte ori cvasicontracte. De asemenea, natura de sancțiune fără caracter de pedeapsă a răspunderii civile delictuale face posibilă asocierea, de exemplu, a sancțiunii civile cu o pedeapsă penală. Prin urmare, este posibil ca fapta ilicită cauzatoare de prejudicii să constituie, în același timp, o infracțiune, dar și un delict civil, cele două sancțiuni păstrându-și însă natura juridică distinctă, astfel că, în același timp cu pedeapsa penală prevăzută de lege, făptuitorului i se va aplica și sancțiunea civilă a obligării la plata despăgubirilor. Și în acest caz, dacă sancțiunea pedepsei prevăzute de Codul penal nu se mai pronunță, întrucât, înainte de condamnare, făptuitorul decedează, iar procesul penal încheiază, obligația de dezdăunare născută în patrimoniul persoanei care a săvârșit fapta ilicită cauzatoare de prejudicii se transmite moștenitorilor săi, în temeiul evoluțiilor legale și al principiului transmisivității universale succesoriale, enunțate anterior. În acest sens, practica judiciară și literatura juridică au statuat că moartea infractorului nu afectează aplicabilitatea sancțiunii civile a reparării prejudiciului, întrucât această sancțiune, neavând caracter de pedeapsă, se va transmite moștenitorilor infractorului, care au acceptat succesiunea. [C.A. Craiova, s. I civ., dec. nr. 531/2016, în RRR nr. 4/2016, p. 3].

Art. 954. Deschiderea moștenirii

(1) Moștenirea unei persoane se deschide în momentul decesului acesteia.

(2) Moștenirea se deschide la ultimul domiciliu al defunctului. Dovada ultimului domiciliu se face cu certificatul de deces sau, după caz, cu hotărârea judecătorească declarativă de moarte rămasă definitivă.

(3) Dacă ultimul domiciliu al defunctului nu este cunoscut sau nu se află pe teritoriul României, moștenirea se deschide la locul din țară aflat în circumscripția notarului public cel dintâi sesizat, cu

condiția ca în această circumscripție să existe cel puțin un bun imobil al celui care lasă moștenirea. În cazul în care în patrimoniul succesoral nu există bunuri imobile, locul deschiderii moștenirii este în circumscripția notarului public cel dintâi sesizat, cu condiția ca în această circumscripție să se afle bunuri mobile ale celui ce lasă moștenirea. Atunci când în patrimoniul succesoral nu există bunuri situate în România, locul deschiderii moștenirii este în circumscripția notarului public cel dintâi sesizat.

(4) Dispozițiile alin. (3) se aplică în mod corespunzător atunci când primul organ sesizat în vederea desfășurării procedurii succesorală este instanța judecătorească.

Bibliografie: Ilioaara Genoiu, *Noutăți aduse de Legea nr. 287/2009 în materia deschiderii moștenirii*, în CJ nr. 10/2011, pp. 548-552.

Legislație: Legea nr. 119/1996 cu privire la actele de stare civilă, art. 32-39¹ (republicată în M. Of. nr. 339 din 18 mai 2012); Legea nr. 36/1995 a notarilor publici și a activității notariale (republicată în M. Of. nr. 237 din 19 martie 2018), art. 103-120.

Art. 92 LPA – Dispozițiile art. 954 alin. (3) și (4) din Codul civil se aplică numai procedurilor succesorală notariale sau judiciare începute după intrarea în vigoare a Codului civil.

◆ DOCTRINĂ

1. „Actele ulterioare deschiderii moștenirii – cum ar fi, de exemplu, acceptarea sau renunțarea la moștenire sau procedura succesorală ori partajul între moștenitori – sunt guvernate de legea în vigoare la data săvârșirii acestor acte, în virtutea regulii potrivit căreia dispozițiile legii noi se aplică tuturor actelor și faptelor încheiate sau, după caz, produse ori săvârșite după intrarea sa în vigoare, precum și situațiilor juridice născute după intrarea sa în vigoare [principiul aplicării imediate a legii noi – art. 6 alin. (5) C. civ.]. De exemplu, partajul moștenirii se va realiza potrivit legii în vigoare la data efectuării partajului, iar nu potrivit legii în vigoare la data deschiderii moștenirii”. [Fr. Deak, R. Popescu, *Tratat de drept succesoral*, ed. a 4-a, actualizată și completată, vol. I, *Moștenirea legală*, Ed. Universul Juridic, București, 2019, p. 63].

2. „Numai persoana fizică decedată poate fi moștenită, întrucât *nulla est viventis hereditas*. Prin «moarte» se înțelege atât moartea constatată fi zic, cât și moartea declarată printr-o hotărâre judecătorească, în cazul imposibilității constatării fi zice a acesteia. Ca urmare a declarării judecătorești a dispariției persoanei fi zice, nu se deschide moștenirea acesteia, întrucât dispozițiile art. 53 NCC dispun în sensul că *cel dispărut este socotit a fi în viață, dacă nu a intervenit o hotărâre declarativă de moarte rămasă definitivă*”. [I. Genoiu, *Noutăți aduse de Legea nr. 287/2009 în materia deschiderii moștenirii*, cit. *supra*, p. 548].

3. „Data deschiderii moștenirii este data morții lui *de cuius*. Aceasta nu trebuie confundată cu data deschiderii procedurii notariale, declanșată prin cererea moștenitorilor, ulterior deschiderii moștenirii. Cel care pretinde moștenirea sau unele drepturi asupra acesteia, indiferent că își întemeiază pretențiile pe dispoziții legale sau pe dispoziții testamentare, trebuie să dovedească atât faptul morții, cât și data morții. Uneori, prezintă utilitate, chiar dovedirea orei și minutului morții lui *de cuius*. O astfel de necesitate este evidentă, în ipoteza în care moștenitorul a murit aproape în același timp cu autorul său. Spre exemplu, tatăl și fiul mor în același accident rutier, la intervale foarte scurte de timp. În ipoteza aleasă, dacă nu se poate stabili cu exactitate momentul morții celor doi, aceștia vor fi considerați că au murit în același timp (ipoteza comorienților din vechea reglementare civilă) și nu se vor moșteni reciproc, lipsindu-le capacitatea succesorală [art. 957 alin. (2) NCC]. Dimpotrivă însă, dacă momentul morții celor doi se poate stabili cu precizie, acela care a supraviețuit, chiar și numai pentru un singur minut, celuilalt, îl va moșteni pe cel dintâi decedat”. [I. Genoiu, *Noutăți aduse de Legea nr. 287/2009 în materia deschiderii moștenirii*, cit. *supra*, p. 548].

4. „Faptul juridic al morții și data morții pot fi dovedite, în cazul morții constatate fizic, cu certificatul de deces. Acesta este eliberat, după întocmirea de către serviciul de stare civilă al primăriei din localitatea în care s-a produs moartea a actului de deces, pe baza declarației verbale făcută de membrii familiei decedatului și a certificatului medical constatator al morții. În cazul declarării morții pe cale judecătorească, actul de deces se completează pe baza hotărârii judecătorești declarative de moarte, rămasă definitivă, care cuprinde, în mod necesar, data stabilită de instanță ca fiind aceea a morții. Dovada contrară a morții și a datei morții se poate face, cât privește moartea fizic constatată, prin orice mijloc de probă, întrucât cele două elemente constituie simple fapte materiale. Deși certificatul de deces constituie

un înscris autentic, totuși mențiunile acestuia fac dovadă numai până la proba contrară, și nu până la declararea lui ca fals, întrucât ele nu constituie constatări ale funcționarului public, făcute prin propriile simțuri – *ex propriis sensibus* [art. 99 alin. (2) C. civ.]. În consecință, potrivit dispozițiilor art. 100 alin. (1) C. civ., printr-o acțiune în justiție, poate fi solicitată anularea, completarea sau modificarea actului de deces și a mențiunilor acestuia. Prin orice mijloc de probă se pot dovedi, de asemenea, ora și minutul decesului, în cazul morții fizic constatate, în măsura în care cele două elemente prezintă utilitate și nu sunt menționate în actul de deces. În ipoteza morții declarate pe cale judecătorească însă, dovada contrară a morții și a datei morții se poate face numai printr-o nouă hotărâre judecătorească”. [B. Pătrașcu, I. Genoiu, *Moștenirea și felurile ei, cit. supra*, pp. 579-580].

5. „Spre deosebire de reglementarea anterioară, sub incidența căreia dovada ultimului domiciliu al defunctului se putea face prin orice mijloc de probă, Codul civil în vigoare, prin dispozițiile art. 954 alin. (2) teza a doua, dispune că dovada ultimului domiciliu al defunctului se face cu certificatul de deces sau, după caz, cu hotărârea judecătorească declarativă de moarte, rămasă definitivă. Așadar, *de lege lata*, dovada ultimului domiciliu al defunctului nu mai poate fi făcută cu orice mijloc de probă, ci, exclusiv, cu certificatul de deces sau, după caz, cu hotărârea judecătorească declarativă de moarte, rămasă definitivă. Mai mult, Codul civil în vigoare derogă în materia locului deschiderii moștenirii de la dreptul comun în materia domiciliului, reprezentat de art. 91 alin. (1), ale cărui dispoziții dispun în sensul că «dovada domiciliului (...) se face cu mențiunile cuprinse în cartea de identitate». Aceste mențiuni însă nu pot fi opuse altor persoane, dacă ele nu corespund realității [art. 91 alin. (2) C. civ.]. În ipoteza în care în cartea de identitate nu există mențiuni cu privire la domiciliu sau acestea există, însă nu corespund realității, dovada domiciliului se va face prin orice mijloc de probă. De fapt, dispozițiile art. 954 C. civ. nu sunt în contradicție cu cele ale art. 91 din același act normativ, ci cele două texte de lege trebuie, în opinia noastră, coroborate, astfel încât dovada ultimului domiciliu al defunctului se va face cu certificatul de deces sau, după caz, cu hotărârea judecătorească declarativă de moarte rămasă definitivă, iar acestea vor avea în vedere mențiunile din cartea de identitate a persoanei în cauză”. [B. Pătrașcu, I. Genoiu, *Moștenirea și felurile ei, cit. supra*, p. 586].

JURISPRUDENȚĂ

DECIZII DE SPEȚĂ

1. Modul de dovedire a decesului defunctului. Comoștenitorii pot să-și recunoască calitatea, însă nu pot să recunoască decesul lui *de cuius* fără a-l dovedi în mod legal, deoarece chestiunea deschiderii unei succesiuni este de ordine publică care nu permite a se face învoiri asupra unei succesiuni nedeschise încă. [T. Dorohoi, sent. nr. 258/1921, în Jurisprudența Generală, 1923, nr. 908].

Nota autorului: *Data deschiderii moștenirii o reprezintă data morții. Această dată este înscrisă în actul de stare civilă care este „actul de deces”, pe baza și în conformitate cu care se eliberează „certificatul de deces”. Desigur, modul de completare a rubricii speciale din actul de deces diferă după modul de stabilire a decesului: în ipoteza morții fizic constatate, completarea datei morții se face fie pe baza datei trecute în actul medical constatator al morții, fie pe baza declarației făcute de persoana care anunță, la starea civilă, decesul persoanei; în ipoteza morții declarate judecătorește, completarea datei morții în actul de stare civilă – actul de deces – se face pe baza hotărârii judecătorești declarative de moarte, rămasă irevocabilă. În consecință, în toate cazurile data morții trebuie dovedită cu certificatul constatator al*

decesului emis în baza actului de deces. A contrariu, simpla declarare judecătorească a dispariției unei persoane fizice nu are ca efect deschiderea moștenirii, pentru „că cel dispărut este socotit a fi în viață dacă nu a intervenit o hotărâre declarativă de moarte, rămasă definitivă”. Întrucât actul de deces este un act de stare civilă, mențiunile referitoare la data morții lui de cuius cuprinse în acesta pot fi combătute pe calea acțiunii în rectificare în condițiile prevăzute de legea specială. În cazul declarării judecătorești a morții prezumate, data poate fi rectificată printr-o acțiune judecătorească.

2. Terenuri care fac obiectul legii fondului fiuciar. Data deschiderii succesiunii cu privire la aceste terenuri. Stabilirea calității de moștenitor sub incidența Legii nr. 18/1991. Succesiunea se deschide la data decesului defunctului, ceea ce exclude considerarea vreunei alte date – cum ar fi data apariției Legii nr. 18/1991 ca moment al deschiderii succesiunii. În consecință, dacă prin efectul Legii nr. 18/1991 s-a reconstituit dreptul de proprietate și asupra terenurilor care la data decesului nu făceau parte din patrimoniul succesoral, dar care – prin reconstituire – se consideră că existau în acest patrimoniu, dreptul asupra acestor terenuri aparține doar persoanelor care aveau calitatea de moștenitori la data decesului defunc-